

QOG‘OZNING O‘ZBEKISTONGA KIRIB KELISHI VA SAMARQAND QOG‘OZI

Axmadaliyeva Nilufar Qobuljon qizi

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti, Magistratura
bo‘limi Xattotlik va miniatyura mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada asosiy yozuv ashyosi hisiblangan qog‘oz hamda uning tarkibi, qog‘ozning yaratilish tarixi, qanday tayyorlanganligi, qog‘ozni O‘zbekistonga kirib kelishi, mashhur Samarqand qog‘ozini, uni yaralish tarixi va tayyorlash bosqichlari hamda bugungi kunda Samarqand qog‘ozini qayta tiklash bo‘yicha olib borilayotgan chora tadbirlar, hozirda biz foydalanadigan qog‘oz turlari haqida

Kalit so‘zlar: pishiq, tekkis, engil, yupqa, yengil, o‘simlik sellulozasi, po‘stlog‘, egiluvchan, Elakda suzib olish, yumshoq, sirt silliq, yog‘ochni qayta ishlash, tola, yog‘och, paxta yoki qog‘oz.

Bugungi kunda barchamiz birdek murojaat qilib kelayotgan asosiy yozuv ashyosi albatta bu qog‘ozdir. Qog‘oz insoniyat tarixida yaratilgan buyuk kashfiyotlardan biri bo‘lib, haligacha asosiy yozuv ashyosi sifatida o‘z o‘rnini saqlab kelmoqda. Qog‘oz qachon va qay tarzda kimlar tomonidan yaratilgan? Kabi qator savollarga maqola davomida qisqacha ma‘lumotga ega bo‘lishingiz mumkin.

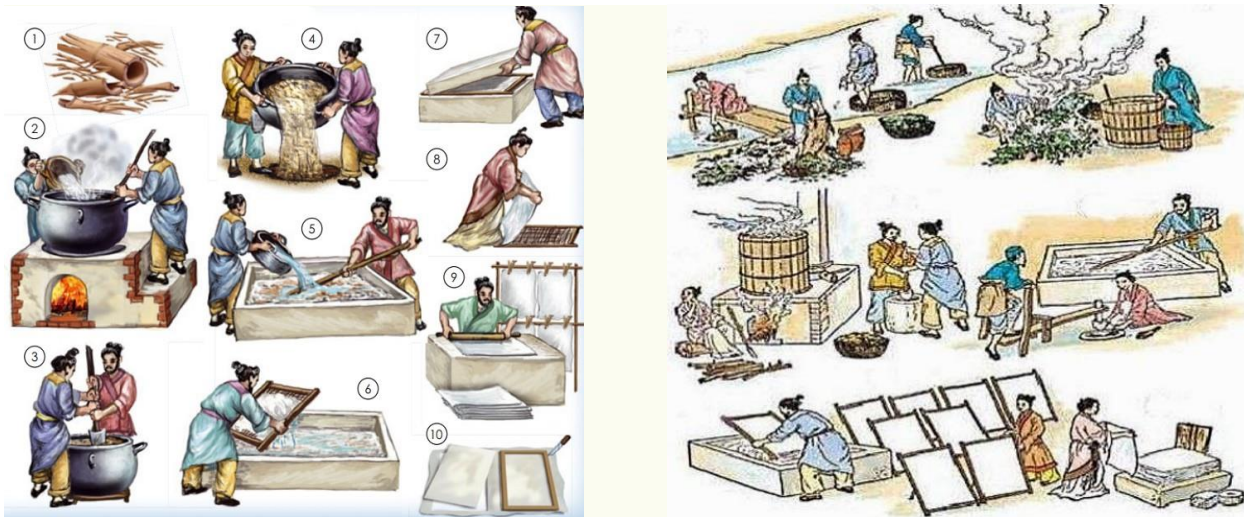
Qog‘oz – asosan o‘simlik tolalaridan tayyorlangan yupqa material bo‘lib turli xil daraxt yog‘ochi va bir yillik o‘simlik sellulozasi hamda yog‘och massasidan ishlanadi. Bundan tashqari yog‘och, paxta, yoki qog‘ozni qayta ishlash yo‘li bilan olinadi.

Qog‘ozning afzalligi: yupqa, yengil, egiluvchan, pishiq, yuzasi tekkis, ikki tarafdan foydalaniladi, yozish va chizish uchun qulay. Qog‘ozning kamchiligi: suv shimadi va tez yonadi.

Qog‘oz yaralish tarixi. Qog‘ozning kelib chiqish tarixi haqida bir nechta talqinlar mavjud bo‘lib matbuotda keng tarqalgan ma‘lumot bo‘yicha dastlab qog‘oz qadimgi Xitoyda eramizning 105-yilda Xo imperatorining maslaxatchisi Tsay Lun tomonidan kashf qilinadi. U baliqchilik to‘rlaridan qog‘ozni yangi turini tayyorlab ko‘rdi. Sifati bo‘yicha u boshqa yozuv ashyolaridan qolishmas edi, tannarxi bo‘yicha esa ancha

arzon edi. Bu muhim ixtiro nafaqat Xitoy, balki butun insoniyat uchun kata ahamiyatga ega edi. Tarixda birinchi bor odamlar yozish uchun sifatli va arzon materialga ega bo'ldilar. Shu sababli ham Tsay Lunning ismi, insoniyatning buyuk ixtirochilari qatorida yodga olinadi.

Xitoyliklar qog'oz tayyorlashning yanada yangi izlanishlar olib borishdi. Tajribalar orqali qog'ozni endilikda daraxr po'stlog'i, qamish yoki boshqa tolali o'simliklardan olish usullari o'ylab topildi. Keyinchalik Xitoyliklar qog'oz tayyorlashni san'at darajasida o'zlashtirdilar. Asrlar davomida ular qog'oz tayyorlash texnikasini o'z odatlariga ko'ra boshqa xalqlardan sir saqlashdi. Vaqt o'tishi bilan bu sir qo'shni Koreya va Yaponiya davlatlariga tarqaladi. 751-yili Markaziy Osiyo xududida Arab va Xitoy qo'shini o'rtasida «Talas jangi» bilan mashxur bo'lgan urush bo'lib o'tadi. Bu jangda Arablar g'olib kelishadi. Asir tushgan xitoylik askarlar arablarga yurtlarida tayyorlanadigan qog'oz namunalari ko'rsatib, hayotlarini saqlab qolish evaziga uni tayyorlash bo'yicha o'z xizmatlarini taklif qilishadi. Shu voqea sabab arablar tomonidan Samarqandda birinchi qog'oz tayyorlash ustaxonasi tashkil qilinadi.

Tezlik bilan kengayib, rivojlanib borayotgan arab xalifaligida qog'ozga talab katta edi. Ular qog'oz tayyorlash ishlarini yengillashtirishda bir nechta yangiliklar kiritdilar. VIII asr oxirlariga kelib Bag'dod shahri qog'ozni ko'p ishlab chiqarish, sotish bo'yicha asosiy markazlardan biriga aylanadi.

IX asrda arablarga qarashli Shimoliy Afrika yerlarida qog'oz tayyorlana boshlaydi. X asrga kelib qog'oz yozuv ashyosi sifatida papirusning o'rnini to'liq egallaydi. Shu tariqa qog'oz Yevropa davlatlariga keng tarqaladi.

Samarqand qog'oz O'n bir asrdan ko'proq vaqt davomida mashxur bo'lgan Samarqand qog'ozining qachondan boshlab tayyorlanganligi xaqida turli manbalarda turli ma'lumotlarni uchratish mumkin. Ammo ma'lumotlarning qaysi biri xaqiqat

ekanligini aniqlashning iloji bo'lmada, shunisi ayonki samarqandlik hunarmandlar V-VIII asrlar davomida sifatli qog'oz tayyorlashni bilishgan.

Sharq olamida Samarqand qog'ozlari Misr qog'ozlari kabi keng omma tomonidan foydalanilgan. Bunga ayniqsa IX-X asrlarga kelib, ko'pgina fors va arab tilidagi asarlar va qadimiy qo'lyozmalar aynan Samarqand qog'oziga yozilishi yaqqol misol bo'la oladi.

Samarqandda tayyorlangan qog'oz rangi och novvotrang, pishiq, yupqa, satxida siyoxning tekkis yurishi, siyoxni oz shimishi kabi qator ustun jixatlari bilan boshqa yerlarda tayyorlangan qog'ozlardan ajralib turgan. Samarqand qog'ozlari «Ipak yo'li» orqali Yevropa mamlakatlariga eksport qilingan.

Ma'lumotlarga qaraganda, XVIII asr boshlarida Samarqand atrofida 42 ta qog'oz tayyorlash ustaxonasi mavjud bo'lgan. Mahalliy urushlar natijasida Buxoro, Toshkent, Qo'qon shaharlarida ham qog'oz tayyorlovchi ustaxonalari shakllantirilgan.

Samarqand qog'ozlari haqida shox va shoir Zahiriddin Muxammad Bobur o'zining mashhur «Boburnoma» kitobida shunday ta'rif bergan: «Dunyodagi eng yaxshi qog'oz Samarqandning Siyob suvi atrofidagi Konigilida tayyorlanadi».

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng Samarqand qog'ozini tiklash maqsadida Samarqand shahriga yaqin Konigil manzilida Zarif Muxtorov oilasi tut daraxtining tolalaridan qog'oz tayyorlash ustaxonasini tashkil qilishdi. Bu ustaxona a'zolari mashhur Samarqand qog'ozini tayyorlash usulini tiklash yo'lida ko'p mehnat qilmoqdalar. Shu qatorda Kamollid Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti o'qituvchilari ham tinim bilmay izlanish olib bormoqdalar. Jumladan ustozlarim Mirxamid Sobirov va Behzod Xadjimetovlar bu borada katta izlanishlar olib bormoqda va biz talabalarga bu haqida o'rgatib qiziqtirib kelmoqdalar. Qog'oz nimalardan va qay tarzda tayyorlanadi? Degan bir qator savollarimizga nafaqat nazariy balki amaliy tarzda ham ko'rsatib berdilar. Bu jarayonda biz talabalar ham bevosita qatnashib o'z qog'ozlarimizni tayyorlab ko'rdik va bu biz uchun juda qiziqarli bo'ldi.

Quyda etiboringizga Samarqand qog‘ozini tayyorlash bosqichlarini qisqacha keltirib o‘taman.

Samarqand qog‘ozini tayyorlash bosqichlari.

1. Tut daraxti novdasining po‘stlog‘ini pichoq bilan shilish;
2. Po‘stloq qismidagi shilimshiq qismini ajratish;
3. Tolali po‘stloqni ivitish;
4. Tolali po‘stloqni qozonda qaynatish;
5. Kaltaklab tolalarni ajratish va maydalash;
6. Suvda ivitib bo‘tqa holiga keltirish;
7. Elakda suzib olish;
8. Xosil bo‘lgan qog‘ozni elakda ajratib olish va soyada quritish;
9. Qog‘oz sirtini silliq tosh bilan ishqalab tekislash.

Ma‘lumotlarga qaraganda bugungi kunda qog‘ozni 600 dan ortiq turi mavjud. Ular ichida eng ko‘p ishlatilib kelinayotgan qog‘oz turlari quydagilardan iborat:

1. Konselyariya qog‘ozlari yani yozuv uchun ishlatiladigan qog‘ozlar;
2. Vatman qog‘ozlari tasvir ishlash uchun qalin va mustaxkam hisoblanadi;
3. Torshon qog‘ozlari esa asosan suvli bo‘yoqlarda rangli rasm ishlash uchun ishlatiladi;
4. Melovannaya qog‘ozlari yaltiroq, sifati yuqori, pishiq qog‘oz bo‘lib asosan jurnal, katalog, buklet kabi yorqin rangli reklama bosma nashrlar uchun ishlatiladi;
5. Kalka bu qog‘oz turi shaffof bo‘lib tasvirdan nusxa olish uchun foydalaniladi;
6. Nusxa olish (kopirka) qog‘ozlari yupqa bo‘lib uni bir tomoniga maxsus bo‘yoq qoplangan bo‘ladi va yozuv hamda tasvir nusxasini qoldirish uchun chiqariladi;
7. O‘ram qog‘ozlari bu qog‘oz turidan asosan savdoda maxsulotlarni o‘rash uchun foydalaniladi;
8. Gazeta qog‘ozlari esa asosan matbuot uchun;
9. Salfetka qog‘ozlari bu qog‘oz turi xo‘jalik qog‘ozlari hisoblanadi;
10. Foto qog‘ozlari asosan fotosuratlar chiqarish uchun ishlatiladi.

1

5

2

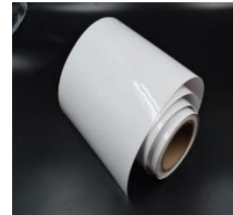
6

3

7

4

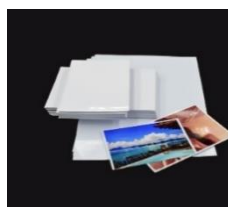
8

9

10

Bugungi kunda texnika rivojlanayotgan davrda hayotimizni, qo‘limizdagi telefon, kompyuter va boshqa gadjetlarsiz tasavvur qilish qiyin. Ular bilan yozish, chizish, muloqot qilish qulay, hamda muammolar ham onson va tez xal bo‘ladi, xatto dunyoning istalgan nuqtasida istalgan odamingiz bilan muloqot qilishingizning imkoni bor, ularning imkoniyatlari cheksiz bo‘lishi bilan bir qatorda insoniyatning buyuk kashfiyoti bo‘lmish qog‘ozning ham o‘rni beqiyos deb o‘ylayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sabirov M.M. Xadjimetov B.B. “Mutaxassislik bo‘yicha materialshunoslik” O‘quv qo‘llanma. T.; “Info Capital Group”, 2018.
2. Sabirov M.M. “Kitobat san’ati” O‘quv qo‘llanma. T.; “Info Capital Group”, 2018.
3. Sabirov M.M. “Miniatyura kompozitsiyasi” O‘quv qo‘llanma. T.; “Info Capital Group”, 2018.
4. meros.uz
5. gazeta.uz
6. zarnews.uz